

DRAŽEN VLAHOV: *Glagoljski zapisi u Knjizi krštenih, vjenčanih i umrlih iz Huma (1618-1672)*, Državni arhiv u Pazinu, Posebna izdanja sv. 14, Pazin, 2003., str. 191.

Knjiga je još jedno izdanje Državnog arhiva u Pazinu. U njoj je dan iscrpan prikaz najprije nepoznate, a nakon pronalaska desetljećima zagubljene matične knjige, zanimljive kao dokument koji je na početku pisan glagoljicom i hrvatskim jezikom, a tek kasnije latinicom i talijanskim jezikom. Stoga i ona, poput ostalih poznatih i znanstveno obrađivanih glagoljskih rukopisa u nizu »Posebna izdanja« Državnog arhiva u Pazinu, zaslužuje svoje mjesto u korpusu hrvatske pisane glagoljske baštine.

U problematiku glagoljskih zapisa u »*Knjizi krštenih, vjenčanih i umrlih iz Huma (1618.-1672.)*« autor nas uvodi kroz nekoliko općenitih poglavlja, u kojima tumači postanak, svrhu i historijat matičnih knjiga. Navodi i odredbe o vođenju matičnih knjiga, specificirajući pritom posebno crkvene, a posebno civilne odredbe. Budući da je u ovoj knjizi riječ o maticama nastalima u okrilju Crkve, spominje se da su preteče današnjih matičnih knjiga zapravo prve evidencije koje su se pri kršćanskim biskupskim crkvama vodile o katekumenima, a poznate su već u trećem stoljeću. Podaci o maticama sačuvani su iz razdoblja srednjeg vijeka, a navedene su i neke važne odredbe o vođenju crkvenih evidencija iz kasnijeg razdoblja. Za ispravno razumijevanje forme i sadržaja matičnih knjiga iz Istre, osobito se ističu odredbe Katoličke crkve, donesene na 24. sjednici Tridentinskog sabora 11. studenog 1563. godine, kada je propisano da svi katolički župnici moraju voditi i pažljivo čuvati evidencije o krštenima i vjenčanim u svojoj župi. Te su odredbe kasnije nadopunjene Rimskim obrednikom (*»Rituale Romanum«*) iz 1640. (a ne 1614., kako se navodi u knjizi), kojim se zahtijeva da se osim knjiga krštenih i vjenčanih uvedu još i evidencije o umrlima. Istim su obrednikom jasno definirani i obrasci za vođenje svake od njih,¹ iako ih se u praksi, osobito prvih godina njihove primjene, župnici nisu strogo pridržavali, pa su neki podaci prilikom upisa izostavljeni.

U posebnom su poglavlju obrađene matične knjige u Istri, počevši od najstarijih sačuvanih primjeraka pa sve do četrdesetih godina dvadesetog stoljeća,

¹ Ove su se odredbe u hrvatskim krajevima udomaćile i obdržavale zahvaljujući Kašićevu prijevodu novog *Rituale Romanum* na hrvatski, koji je pod nazivom *Ritual Rimski* objavljen u Propagandinoj tiskari u Rimu 1640. – usp.: Bartol KAŠIĆ: *Ritual Rimski*, pretisak (Bibliofilska izdanja 26, niz Reprinti – Posebna izdanja Zavoda za hrvatski jezik; knjiga 3). Priredio i pogovor sastavio Vladimir Horvat DI. Kršćanska sadašnjost – Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta, Zagreb, 1993., str. 388., 390. i 394.

uključujući i dva tabelarna prikaza. Iako se ne zna precizno kada su se u Istri počele voditi prve matične knjige, po godinama njihova nastanka vidi se da je to bilo dosta rano, pa se sačuvane matice iz Istre ubrajaju među najstarije matice koje su uopće sačuvane. To su matice krštenih iz župa Umag, Labin, Bale, Buje, Vodnjan i Rovinj koje su se vodile prije 1563., odnosno prije odluke Tridentinskog sabora, a danas su pohranjene u Državnom arhivu u Pazinu te u župnim uredima u Umagu, Bujama i Vodnjanu, te knjige umrlih koje su se vodile prije Rimskog obrednika iz 1640., i to dvije knjige za župu Rovinj i po jedna za župu Labin i župu Bale, a čuvaju se u Državnom arhivu u Pazinu. Ipak, i prije vođenja matičnih knjiga, župnici su ponekad zapisivali datume rođenja ili smrti važnijih pojedinaca, pa Vlahov navodi dva takva najstarija zapisa pisana kurzivnom glagoljicom – jedan na srednjovjekovnoj freski u župnoj crkvi Svetog Petra i Pavla u Vranji, a drugi je zapis domina Mejaka o smrti domina Antona Kalca iz Draguča od 6. kolovoza 1563. na stranici 158r »*Kvarezimala*« popa Šimuna Grebla iz Roča. Najstarijim dosad poznatim upisima krštenih, vjenčanih i umrlih u Istri treba još pribrojiti i najstariju evidentiranu knjigu vjenčanih iz Rovinja (1564.-1640.), u kojoj prvi upisi počinju neposredno nakon odluke Tridentinskog sabora. Jedinostveni obrasci za vođenje matičnih knjiga (krštenih, vjenčanih i umrlih) uglavnom se primjenjuju i na području Istre, premda župnici propisane formulacije u praksi skraćuju svodeći ih na njihove bitne elemente, a to je očito i u nekim primjerima koje analizira Vlahov.

Obdržavanje odredbi Tridentinskog sabora i Rimskog obrednika u Istri se zadržalo do 1784. kada su, patentom cara Josipa II. od 20. veljače 1784., župnici Pazinske knežije, pored crkvenih matice, odmah za potrebe države počeli voditi i državne matice u tabelarnom obliku.

Podatak o tome da su se matice krštenih u Humu vodile već 1580. potječe iz izvješća apostolskog vizitatora Agostina Valiera, kao i to da se tada još nisu vodile matice vjenčanih. Vlahov daje precizan popis do danas sačuvanih matičnih knjiga iz Huma – knjige krštenih, vjenčanih i umrlih – za dvanaest precizno određenih vremenskih razdoblja po godinama zapisa, počevši od 1618. do 1948. Te se knjige danas čuvaju u Biskupijskom arhivu u Poreču, Državnom arhivu u Pazinu i u Matičnom uredu u Roču. Za proučavanje hrvatskog glagolizma na području Istre najvažnija je »*Knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih iz Huma (1618.-1672.)*«.

Glavni dio knjige autor započinje kraćom kulturno-historijskom panoramom srednjovjekovnog Huma, »najmanjeg grada na svijetu«, čija pisana povijest započinje zapisom imena Hum u ispravi iz 1102. godine, kojom istarski

markgrof Ulrich II. daruje akvilejskom patrijarhu više kaštela, među kojima se nalazio i Hum.² Naselje se spominje pod imenom »castrum Cholm«, dok je starohrvatski oblik imena Hum – Hlm. Od svog najranijeg razdoblja pa sve do konca 18. stoljeća mjesto je imalo funkciju pogranične utvrde, najprije u sastavu akvilejske crkve (1102.-1412.), a onda u venecijanskom posjedu (1412.-1797.), dok je, prema podacima iz 16. stoljeća, u crkvenom pogledu bio kape-lanija u sastavu zborne župe Roč, od koje se odvaja 1730. i dalje djeluje kao samostalna župa Hum. Osobito se ističe kako je u humskoj crkvi od najstarijih vremena bilo glagoljaško bogoslužje, o čemu svjedoči i izvješće u Valierovoj apostolskoj vizitaciji iz 1580., gdje navodi da je u Humu vidio devet dobrih *ilirskih*, tj. glagoljskih misala i tri *ilirska* brevijara od kojih su mnogi poslije nestali ili se zagubili. O humskoj glagoljaškoj prošlosti danas svjedoči glagoljski brevijar iz 15. stoljeća, tzv. »Humski ostrišci« (ostaci glagoljskog misala iz 13.-14. stoljeća), grafiti na freskama u grobnoj crkvi svetoga Jeronima, glagoljske isprave u notarskom protokolu popa Matkovića iz Draguča, glagoljski zapisi u knjizi prihoda župne crkve u Humu (1608.-1685.) te glagoljski zapisi u matičnoj »Knjizi krštenih, vjenčanih i umrljih iz Huma (1618.-1672.)« koja se čuva u Biskupijskom arhivu u Poreču.

Među osnovnim podacima o toj knjizi iznosi se kako je dr. Ferdo Hauptman, povjerenik Republike Hrvatske za pitanja arhiva, 1945. našao dvije glagoljske matice u kući De Francesci u Gologorici. Nakon toga one su bile predstavljene javnosti na izložbi u Pazinu 1946., a potom su, izdvojene kao dokaz o slavenskom (hrvatskom) karakteru Istre za jednu promidžbenu izložbu u Parizu, netragom nestale (objašnjenje akademika Branka Fučića koji je 1945. radio zajedno s Hauptmanom na Gologorici i identificirao glagoljske matice). Godine 1997. knjigu je našao Jakov Jelinčić u *željeznom ormaru* u Biskupijskom arhivu u Poreču.

Knjiga je u obliku duguljastog registra od 81 folije formata 33x11 cm, a uvezana je u kožu. Sastavljena je od pet sveščića, međusobno povezanih naknadno, najvjerojatnije oko 1673. kada je utemeljena nova knjiga. Unatoč oštećenjima od vlage i prljavštine, tekst je sačuvan. Od sadržaja koji se odnose na hrvatski jezik i glagoljicu osobito su zanimljivi: sveščić I. od f.1. do f. 18. – na f.1r nalazi se glagoljski zapis o utemeljenju matice, a zatim se nižu glagoljski upisi krštenja (1618.-1642.), dok se između tih zapisa nalaze tri upisa latinicom na talijanskom jeziku; sveščić IV. od f. 51. do f. 64. – upisi vjenčanja na glago-

² *Codice diplomatico istriano*, Anno 1102.

ljici i hrvatskom jeziku od f. 51r do f.54v (1618.-1641.); sveščić V. od f. 65. do f. 81. – upisi umrlih na glagoljici i hrvatskom jeziku od f. 65r do f. 68.r (1618.-1648.). Svi ostali zapisi su na talijanskom jeziku i latinici.

S obzirom na to da su matične knjige javne isprave, pouzdano su vrelo podataka za razna područja znanosti. Tako je i humska matica važan izvor informacija za proučavanje društvene povijesti Huma te glagoljskog pisma, hrvatskog jezika i, naročito, humskog govora u prvoj polovici sedamnaestog stoljeća, pa je stoga i vrijedan spomenik nacionalne kulturne baštine. Njezinoj povijesnoj važnosti pridonosi i to što se radi o najstarijoj sačuvanoj matičnoj knjizi iz Huma. Također, ti su zapisi veoma korisni za proučavanje povijesti Katoličke crkve i demografskih strujanja na području Huma u sedamnaestom stoljeću, a zahvaljujući upisanim imenima i prezimenima, dobivamo uvid u etničku strukturu tadašnjeg stanovništva. Većinu glagoljskih zapisa u knjigu je upisao pop Juri Fabijančić, a od rujna 1620. pridružuje mu se i pop Jurij Grabar. Osim njih, kao autor zapisa spominje se još i humski kapelan pop Matija Grbac, autor triju manjih glagoljskih zapisa iz 1677.

Juri Fabijančić i Jurij Grabar pisali su lijepim glagoljskim kurzivom, a služili su se čakavskim narječjem s elementima lokalnog govora. Iako se u zapisima mogu razlikovati ruke dvaju zapisivača, ti su rukopisi slični, jer se radi o učenicima iste pisarske škole. U svojoj analizi Vlahov spominje neke specifične grafijske osobine, objašnjava skraćenice, spominje obilje ligatura od kojih su najčešće one na 'o', 'u' i 'r', kao i razlike između zapisivača po upotrebi stalnih fraza kojima se služe. U maticama su navedeni i neki događaji koji po svojoj naravi ne spadaju u takvu vrstu zapisa, ali su od velike važnosti za povijest neke osobe, župe ili šireg područja.

U posebnom poglavlju autor daje detaljan opis načela transliteracije glagoljskoga teksta u latinicu, a zatim cjeloviti tekst transliteriranih zapisa sljedećim redoslijedom: glagoljski zapis o utemeljenju knjige, glagoljski zapisi krštenja, glagoljski zapisi vjenčanih, glagoljski zapisi umrlih. Nakon teksta, kao važan dokumentacijski materijal, donose se uglavnom jasni preslici glagoljskih zapisa u »*Knjizi krštenih, vjenčanih i umrlih iz Huma (1618.-1672.)*«. Kako bi sačuvalao što vjerniju reprodukciju rukopisa, kod transliteracije prenosio je redak za redak i slovo za slovo, što se može i provjeriti usporedimo li faksimil originalnog zapisa s transliteriranim tekstem.

Pri kraju knjige Vlahov dodaje četiri zasebna priloga u obliku tablica, koji se odnose na sređivanje građe obuhvaćene glagoljskim zapisima prema kriterijima koje je on sam uspostavio u svrhu veće preglednosti, zahvaljujući kojoj do

svojih zaključaka dolazi gotovo matematičkom preciznošću. To su: imena osoba u glagoljskim zapisima u »*Knjizi krštenih, vjenčanih i umrlih iz Huma (1618.-1672.)*«, abecedno kazalo imena rođenih/krštenih, tabelarni pregled rođenih, umrlih i vjenčanih u Humu u razdoblju od 1618. do 1641. te češće upotrebljavane ligature. Sasvim na kraju dani su i sažeci na talijanskom i engleskom jeziku. Autora knjige, vrsnog poznavatelja glagoljice, svakako treba pohvaliti zbog strpljivosti i dosljednosti prilikom rada na transliteraciji, iscrpnim uvodnim poglavljima i temeljite sistematizacije građe pri kraju knjige.

Važnost glagoljskih zapisa u humskoj matici obrađenih u knjizi Dražena Vlahova je u tome što svjedoče o kontinuitetu uporabe hrvatskog jezika i glagoljskog pisma na području Huma, odakle su četrdesetih godina sedamnaestog stoljeća potisnuti jednako kao i iz drugih dijelova Istre. Uzrok tome bio je zahtjev za provođenjem zaključka pokrajinskog sinoda u Akvileji iz godine 1596., koji je dao smjernice biskupima da postepeno u crkvene obrede uvide latinski jezik, a to će najbolje postići školovanjem mladih klerika u latinskim školama. Od 1596. glagoljica sve više uzmiče u crkvi, dok će uvođenje talijanskog jezika i latinice na područje gdje je obitavao isključivo hrvatski živalj, kasnije imati i mnogo teže posljedice. Pribrojimo li tomu činjenicu da su zbog raznih razloga propali mnogi stari istarski arhivi, a mnogi glagoljski spisi nestali i zbog nepoznavanja njihove vrijednosti ili pak mržnje, Vlahovljeva je knjiga još jedan argument više u prilog proučavanju i dostojnom vrednovanju hrvatske glagoljske i cjelokupne nacionalne baštine.

LJILJANA MOKROVIĆ

HRVATSKA I EUROPA. KULTURA, ZNANOST I UMJETNOST SV. III: BAROK I PROSVJETITELJSTVO (XVII-XVIII. STOLJEĆE), ur. I. GOLUB, Školska knjiga, Zagreb 2003., str. I-XI, 1-787 + slikovni prilozi.

Značajni izdavački i kulturološki pothvat Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, edicija *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost, umjetnost*, nastavljen je objavljivanjem trećega sveska *Barok i prosvjetiteljstvo*, što ga je uredio dopisni član HAZU, Ivan Golub.

Nakon riječi glavnoga urednika čitave edicije Ivana Supeka i proslova urednika sveska Ivana Goluba, otvara se pred čitateljem opsežno i raznorodno štivo koje obuhvaća dva uzbibana stoljeća hrvatske povijesti i kulture. Otkriva se duh